

Kulturpolitikens möjligheter och betydelse för Helsingborgs kulturinstitutioner – en föreläsning för Helsingborgs symfonikers vänner, 161004.

Låt mig inleda med att i all korthet kommentera min egen avgång som verksamhetschef för Dunkers kulturhus.

Jag inledde min anställning med övertygelsen att jag hade rekryterats för mina dubbla kompetenser: å ena sidan konstnär – med rötter i scenkonsten, å andra sidan chef, med erfarenheter från kommun och region. Under min anmärkningsvärt korta tid i Helsingborg arbetade jag för full maskin med att realisera en attraktiv repertoar utifrån ett konstnärligt och idéburet perspektiv, samt med att styra och leda såväl avdelningen Dunkers Utställningar och scenkonst, och verksamheten Dunkers kulturhus under vilken Helsingborgs kulturskola sorterar. Jag bidrog även i mycket stor utsträckning till arbetet i Kulturförvaltningens ledningsgrupp, först och främst med att förbättra verksamheternas uppdrag i syfte att skapa en högre grad av ändamålsenlighet. Min upplevelse var att detta arbete var eftersatt och krävde förvaltningens fulla uppmärksamhet, och min tes till att jag tvingades lämna mitt uppdrag är att förvaltningschefen genom min närvaro kom till insikt om värdet av att ha ett kulturellt kapital; min röst blev alltför påträngande. När några av mina medarbetare så kom att kritisera de förändringsarbeten som jag menade var nödvändiga att genomföra så gavs ett tillfälle att göra sig av med en röst som gav uttryck för att kulturförvaltningen inte fullgjorde sin nämnds uppdrag.

Jag kan inte tycka annat än att det ledarskap som styr förvaltningen är oprofessionellt. Kulturell kompetens och tillit till densamma saknas - min egen korta chefstid speglar detta på ett uppenbart sätt. Men viktigast av allt är att Kulturdirektören inte förmår att visa det nödvändiga respektavstånd som finns mellan olika roller och professioner i varje organisation. En rektor har vett att avhålla sig från att undervisa i de enskilda klasserna, en sjukhuschef befinner sig inte i närheten av operationssalarna och politikern vet att lyssna in den kunskap som varje enskild tjänsteman har i uppgift att leverera. I Helsingborgs stads kulturförvaltning finns den kulturella kompetensen – men den är illa tillvaratagen av en chef som saknar förmåga att tolka och delegera de politiska uppdragen på ett för ansvarsområdet relevant sätt.

När det gäller de kränkningar som några av mina medarbetare åberopade – och som på ett tämligen ogenerat sätt exponerades i några av de artiklar som följde i

kölvattnet av min avgång, så kan jag idag inte se det på annat sätt än att nämnda kollegor upplevde att deras mandat ifrågasattes av mig. När de kom till insikt om detta uttryckte de sitt ogillande för förvaltningschefen, istället för till undertecknad. Jag står för de förändringsprocesser jag sätter igång. Jag ivrar för demokrati och delaktighet. Jag tror att flertalet kompetenser och röster ska delta i de processer som leder fram till en chefs slutliga beslut. Det krävs inte mycket chefserfarenhet för att veta att förändringsprocesser är krävande. För att lyckas krävs långsiktighet, försiktighet, taktkänsla, mod och kanske allra mest lojalitet. Jag är den förste att erkänna egna fel, att fela är mänskligt och som ledare vinner man på att erkänna sina brister. Men att fel av så ringa grad och fel belagda med så vaga argument skulle leda till att jag förklarades oönskad efter en ytterst kort tid på en tjänst av mindre betydelse men med så stort medialt intresse är märkligt, okunnigt och än en gång oprofessionellt. Väljer en klubbdirektör att plocka bort sin tränare efter att laget råkat förlora säsongens tre första matcher är klubbdirektören ute på hal is, inte tränaren. Den ängslighet, kortsiktighet och avsaknad av strategisk formuleringsförmåga som präglar Kulturförvaltningens ledning är det som borde oroa mest när det gäller den fortsatta utvecklingen av inte bara Dunkers utan även de ansvar som vilar under Kulturnämnden i Helsingborg.

Så, för att summera och utifrån mitt perspektiv avsluta den för mig tråkiga verklighet det innebär att inte längre vara en del av Helsingborg: jag har alltså inte kränkt någon och inte heller varit otydlig i mitt ledarskap. Tvärtom har jag stått för mina val och påtalat uppenbara brister i förvaltningens organisation. Jag har visat på behovet att ett långsiktigt och konsekvent ledarskap inom ramen för Helsingborgs stads kulturnämnd och dess förvaltning. Därutöver har jag visat respekt för att allas rätt till egna och unika upplevelser, men hade allra helst sett att dessa upplevelser, eller meningsskiljaktigheter, hade processats inom ramen för förvaltningens interna arbete och i dialog – inte genom uteslutning.

Men idag, på grund av min nya position som fri debattör är jag mer intresserad av att se helheten än detaljerna. Låt mig därför delge er min syn på kulturpolitikens möjligheter i Helsingborg. Knivarna får ligga kvar i sina lådor.

Kulturpolitik är ett förhållandevis ungt politikområde. 1974 blev Sverige först i världen med att ha en statlig kulturpolitik. Men för att ge en mer rättvis bild av kulturpolitikens inflytande på samhällsutvecklingen kan vi ändå blicka bakåt i tiden och se att varje tid har haft sina kulturpolitiska utmaningar, det är bara att de har fallit i glömska och blivit offer för tidens obevekliga gång.

Demokratins framväxt känner vi från antikens Grekland, även om det bara var en minoritet av befolkningen som tilläts vara med och bestämma. Under samma tid föddes världsdramatiken med tragöder som Euripides, Sofokles och Aischylos – och visst hade dramatikens födelse och närvaro ett starkt inflytande på samhällsutvecklingen. Därmed utgjorde den en slags kulturpolitik i den västerländska civilisationens födelse. I Sverige ledde kristnandet av Sverige till att vi lämnade runskriften. Föreställ er den stora kulturella förändring som detta innebar: språket har en avgörande betydelse för varje samhälles ekonomiska och kulturella utveckling. Introduktionen av ett nytt alfabet var en synnerligen utdragen kulturpolitisk förändring. Ett turbulent 1500-tal fick stora inverknings på svensk kultur. Sverige bröt sig ur Kalmarunionen och reformationen lade om kyrkans inriktning och makt försköts från kyrka till stat. Reformationskrav att Bibeln och mässan skulle vara på folkets eget språk gjorde att svenskan fick en fasthet och en åtskillnad från danskan, en distinktion som tidigare hade saknats. Under 1600-talet började kungamakten intressera sig för fornlämningar och föregångaren till Riksantikvarieämbetet bildades i syfte att stärka Sveriges internationella anseende genom att peka på att riket hade en lång historia. Den dominerande ideologin i 1700-talets kulturpolitik var idéer hämtade från den franska upplysningen. Stödet till konsten var ett kungligt ansvarsområde, och Gustav III grundade bl.a. Operan och Svenska Akademien – institutioner som lever än idag. 1866 invigdes Nationalmuseum. Museiverksamheten hade då fått fäste i Europa och utvecklades skyndsamt. Institutionerna finansierades av privata stöd, stiftelser och donationer. Många har senare tagits över av staten. Det kanske främsta exemplet är Nordiska Museet och Skansen som båda byggdes upp med privata medel. I Helsingborg är Fredriksdal och Sofiero målande exempel på samma sak, idag i kommunal omsorg. Det finns givetvis oerhört mycket att säga om hela 1900-talets kulturpolitiska utveckling i Europa och Sverige, men det skulle ta alldeles för mycket tid i anspråk, därför är 1974 ett lämpligt år att starta i. Sverige får då sin första formella kulturpolitik, och är världsunika.

1974 års kulturpolitik sammanfattas kanske bäst i den formulering som den föreliggande utredningen föreslog som övergripande mål för den statliga kulturpolitiken: ”att medverka till att skapa en bättre samhällsmiljö och bidra till jämlikhet.” Konst och kultur skulle sättas i samhällets tjänst. Den betraktades i mycket stor utsträckning som en offentlig angelägenhet, ja, i det närmaste en skyldighet och politiken fördes av staten. Syftet var att bygga det goda samhället, hela landet skulle leva och i takt med att politiken realiserades kunde

vi se hur institutioner utvecklades från norr till syd. En del av finansieringen vilade redan då på de regionala och kommunala huvudmännen; så var fallet för Helsingborg. Ett par översyner av kulturpolitiken har skett sedan 1974 och de största förändringarna genomfördes 2009 under alliansregeringen då vi fick en delvis ny kulturpolitik. Men hur såg de viktigaste målen från 1974 ut och vad kan vi säga om dem idag?

Under 80-, och 90-talet var det nog många av oss som tog yttrandefriheten för given. Ett kulturpolitiskt mål löd: ”Kulturpolitiken skall medverka till att skydda yttrandefriheten och skapa reella förutsättningar för att denna frihet skall kunna utnyttjas.” Tryckfrihetsförordningen utgör sedan länge en av våra grundlagar, men yttrandefrihetsgrundlagen tillkom först 1991. Jag har en upplevelse av att den västerländska kultursfären länge ansåg yttrandefriheten för både suverän och ohotad, men att en dramatisk förändring skedde genom terrordåden i NY den 11/9 2001. Dåden gav uttryck för att den västerländska kulturen inte var suverän, utan att det fanns och finns andra kulturer och religioner som vill, kan och har rätt att ge uttryck för sin världsåskådning. Denna hållning legitimerar självfallet inte det brott som handlingen i sig innebar, men handlingen accentuerade vikten av ett komplext förhållningssätt till världens olika kulturer och religioner; behovet av ett kontinuerligt samtal om yttrandefrihetens gränser blev tydligt. Lars Vilks är ett levande exempel på en konstnär som gång efter annan satt sitt skapande i relation till yttrandefrihetens gränser. Hur förhåller sig en stad, en region, en stat och en kultur till ett sådant fenomen? Det är onekligen ett intressant samtalsämne utifrån flera perspektiv; konstnärliga, moraliska, religiösa och samhällsekonomiska. I kölvattnet av Vilks (och givetvis många andra konstnärer som uppfattar sig som aktivister) har konsten stärkt sin position som ett instrument för att ge uttryck för en åsikt.

Även utifrån ett politiskt perspektiv är det kulturpolitiska målet om yttrandefrihet viktigt att ständigt återvända till. Begreppet måste hållas så vitt som möjligt, det svåra och komplexa kräver en permanent dialog och ett meningsutbyte mellan beslutsfattare, sakkunniga och intressenter; med intressenter menar jag i detta avseende även sällskap som Helsingborgs symfonikers vänner eftersom samma typ av problematik kan handla om musik som konstform. Musiken är inte mitt specialområde, därför är jag försiktig med att uttrycka mig djupare i frågan, men visst finns det kompositörer, dirigenter, musiker och sångare som genom världshistorien gjort sina röster hörda och besvärliga för den makt eller diskurs som råder. Kanske är Malena Ernman ett

samtida intressant fenomen? Genom sitt personliga engagemang har hon utifrån sin yrkesroll varit en pregnant röst mot främlingsfientlighet och rasism.

Migration är för övrigt ett annat världsomspännande fenomen som gjort att yttrandefriheten är ett mycket centralt kulturpolitiskt fält. I en globaliserad värld möter vi både i den digitala och fysiska verkligheten kulturer som vi har en skyldighet att förstå och förhålla oss till – samtidigt som vi har en rättighet att värna vår egen.

Ett annat av 1974 års kulturpolitiska mål var att ”kulturpolitiken skulle ge människor möjligheter till egen skapande aktivitet och främja kontakt mellan människor”, men jag tänkte låta det bero. Kanske för att jag personligen tycker att Sverige har lyckats väldigt bra med detta mål – jag tänker då på den hela tiden pågående utbyggnadsprocessen av teatrar, kulturhus, bibliotek, kulturskolor m fl. I kölvattnet av min egen avgång här i staden uppvaktades jag av en annan kommun som just stod i färd att projektera ett nytt kulturhus – ett tecken på att vi trots begränsade ramar i den offentligfinansierade sektorn vill bygga ut våra kulturinstitutioner. Ett mer intressant och omtvistat mål var, och borde kanske än vara ”kulturpolitiken skall motverka kommersialismens negativa verkningar inom kulturområdet.” Det är inte svårt att förstå att formuleringen väckte irritation i de borgerliga leden under 70-, 80- och 90-tal – men ändå inte tillräckligt mycket för att man först 2009 skulle komma att plocka bort formuleringen. Vad är det då som är intressant med det här målet? Varför vill jag gärna antyda att det kanske borde återinföras, om än i modifierad form för att vinna ett bredare gehör? Föreställ er ett samhälle helt utan statlig, regional eller kommunal inblandning så blir bilden kanske lite tydligare: vem vill leva i ett *rent kommersiellt helvete*? Jag tror inte att någon normalbegåvad människa önskar det. Civilisationskritiska författare som George Orwell och Ray Bradbury har beskrivit följderna av ett hårt kommersialiserat kontrollsamhälle i flera berömda romaner. Jag kan inte bättre illustrera samtidigheten i deras verk än att kort återge handlingen ur Bradburys *Fahrenheit 451*. Så här lyder den:

”Boken skildrar ett samhälle där all litteratur i tryckt form är strikt förbjuden, och den som försöker tillägna sig böcker eller försöker bevara dem genom att hålla dem gömda sopas effektivt bort från samhällsarenan. Boken utspelar sig i en framtid där alla hus är brandsäkra, så brandkårens enda uppgift är därför att vid larm åka till en plats som befunnits misstänkt för litteraturinnehav, och med sina fotogensprutor helt sonika bränna upp litteraturen tillsammans med byggnad och allt – och i vissa fall även försyndarna när de vägrar att lämna

sina böcker. Detta förbud har emellertid inte införts av något totalitärt styre utan blivit en följd av den allmänna opinionen som i sin nöjessträvan funnit litteraturen alltför tungsint och missmodsbbringande. I stället har man stora interaktiva TV-skärmar för att få underhållning.”

Själv tillhör jag de som välkomnar digitaliseringens stora möjligheter, men är samtidigt överraskad över hur vårt kritiska förhållningssätt verkar försämrats av mängden tillgänglig information. Konsumtionstakten på nya digitala möjligheter verkar förblinda oss och allra svårast verkar vi ha att hantera olika sociala medier. Möjligheten att ta del av andras tankar, åsikter och röster och själv ge uttryck för sina egna är utifrån många perspektiv en unik möjlighet – men ställer samtidigt mycket höga krav på det egna användandet. För samhällets beslutsfattare är det också ett veritabelt dilemma – twitter är en riktig åsiktsamöba. Jag skulle gärna vilja se de tal som beskriver den enskilde individens skärmtid i början av nittiotalet och jämföra dessa med dagens. Skärmtiden måste ha ökat med många hundra procent – och de allra flesta av de aktörer som vi möter i den digitaliserade världen är kommersiella. Facebook, Twitter, Instagram, Pinterest m fl drivs alla av en affärsidé – inte av ett samhälles omsorg av sina nu levande och framtida generationer. Även om vi inte har en brandkår som rycker ut för att bränna böcker så lever vi farligt nära den tid som Bradbury beskriver. Känslan av vanmakt är stor, rädslan för det främmande och okända kryper sakta in i samhällskroppen och viljan att styra och kontrollera det ostyrbara har gått långt. Är kommersialiseringsgraden i samhället redan så hård att vi inte förmår att uppleva intresse och nyfikenhet för det främmande och okända – t ex ett stycke konstmusik av en ung lovande kompositör eller ett nyskrivet experimentellt drama? Föredrar vi att gömma oss i det vedertagna och kända? Och vilken roll får egentligen våra kulturinstitutioner i ett sådant klimat? Skall institutionen anpassa sitt utbud efter det redan vedertagna, accepterade och efterfrågade eller skall de med sina ägares tydliga uppdrag erbjuda vad som *inte* alla redan står till buds – med motiveringen att vi tror på konstens inneboende kraft och konstnärens förmåga att om och om igen förmå att omformulera verkligheten och få oss att uppleva den i ett nytt ljus; i en ny dager?

Jag är fast övertygad om att samhällskroppen – oavsett om det är genom en stat eller mecenatskap – måste ta ansvar för sina konstnärer, om de så är medelmåttiga skådespelare eller virtuosa violinister. Det går inte att bygga ett samhälle där alla är vinnare. Våra institutioner måste utgöra de rum där vi alla

får plats och där det allra mest uppenbara kanske inte med nödvändighet premieras. Eller med en än tydligare bild: hur många Jill Johnsson får det gå per stråkkonsert? Kommersialiseringsgraden av vårt samhälle är redan mycket hög. En framtida kulturpolitik bör ta hänsyn till att samhällskroppen förtjänar tydliga motkrafter till den enorma kraft som kapitalismen i sig utgör. Våra själsliga och andliga behov är stora, vi söker alla efter den mening som konstnären också letar efter.

Men åter till fler av de kulturpolitiska målen från 70-talet. I Norge har oljepengarna gjort det möjligt för människor att bo på de mest kuriösa platser. För 15 år sedan besökte jag Vadsö som ligger norr om Finland och höll en två dagars workshop för en regionalt finansierad kammarorkester vars uppdrag var att turnera på orter som Hammerfest, Vadsö, Vardö m fl. I mötet med orkestern på denna ytterst avlägsna plats reflekterade jag för första gången på de enorma kostnader det innebär att hålla samhället levande. Ingen kan hävda att Vadsö inte hade fungerat utan en kammarorkester, men alla kan instämma i att livet på kalotten skulle vara bra mycket mindre animerat utan dess närvaro. Orkestern gav också många andra näringar en skjuts och skapade arbetstillfällen för vård, omsorg och skola. Investeringen i kultur skapade inte bara en tillfällig glädje och förströelse utan även sammanhang och identitet. Vad sådana faktorer sedan gör för individens och kollektivets välmående är svårt att beräkna, men jag tror att våra folkhälsotal blir betydligt bättre med de små summor vi investerar i kultur än om vi inte hade avstått. Ju fler kulturarbetare i samhället, desto lägre behov av sjukvård; kultur är hälsofrämjande. Men hur är tillgången till konst och kultur i Sverige? Utan målet ”kulturpolitiken skall främja en decentralisering av verksamhet och beslutsfunktioner inom kulturområdet” hade vi inte sett det stora antal länsteatrar och läns museer som idag sträcker ut sig över hela landet. Vi skall värna dessa och hela tiden verka för att deras uppdrag är klara och att de ges förutsättningar att nå som många som möjligt. En sådan politik skapar den sociala sammanhållning som i sin tur är varje samhälles ryggrad.

De kvarvarande målen i 1974 års kulturpolitik har självfallet omformulerats något: eftersatta grupper erfarenheter och behov har artikerats, och lever kvar. Arbetet med jämställdhet och mångfald har präglat 2000-talet och idag är den normkritiska debatten väldigt levande. Vissa menar till och med att identitetspolitiken har vuxit sig för stark. Personligen är jag tveksam till det. Den egna privilegierade position jag har som vit och medelålders man är alltså en stark norm i samtiden. Ett mål avsåg konstnärlig och kulturell förnyelse och

vikten av en politik som främjade detta. Om det har vässats eller avtrubbats – det är en smakfråga. Idag heter det att konsten *skall* ha en samhällsnytta. Är det bra? Eller begränsar det den konstnärliga friheten? Det är föremål för en helt egen diskussion och kanske en föreläsning där aktiva konstnärer bör delta.

Kulturarvsmål har hamnat i fokus sedan Sverigedemokraterna tågade in i Storkyrkan iförda folkdräkter. Talmannen Björn Söders beskrivningar av sina tågresor över Skåne på väg mot folkfester i Malmö, utan sill och nubbe, har onekligen satt kulturarvet på den politiska agendan igen. Frågan om att förvalta vårt kulturella bagage får emellertid inte banaliseras. Att ha makt att formulera historien är ett sätt att författa ett tänkt scenario. Därför är omsorgen av kulturarvet en central fråga, eller borde i alla fall vara det, för varje myndighets högsta ledning. Äldre tiders kultur kan alltid omformuleras och göras om för eget syfte, det finns ett ord för det: historierevisionism. För Helsingborg är en aktiv, systematiserad och sanktionerad samverkan mellan stadens lärosäten och stadens kulturinstitutioner av allra största vikt. Konsten och kulturen bär i sig en allmännytta som inte är mätbar i stunden men som över tid är direkt avgörande och kallas *bildning*. Endast genom att skola framtida generationer i ett brett, inkluderande, kritiskt och reflekterande förhållningssätt kan vi utveckla det samhälle som vi med gemensam ansträngning har byggt under de nu 202 åren utan krig.

Min föreläsning börjar gå mot sitt slut och jag har berört stora delar av de förändringar som vår samtida kulturpolitik har medfört, men den allra största förändringen är än så länge inte nämnd – den så kallade samverkansmodellen. Vad betyder då detta ord? Jo, den decentraliseringsiver som präglade 70-talet innebar inte på något sätt att staten lämnade från sig det ekonomiska ansvaret, kontrollen från Stockholm var hård genom myndighetsutövningen från det statliga Kulturråd som var den instans som disponerade resurserna. Helsingborg kunde genom de resurser som den store sonen Henry Dunker testamenterat möjliggöra de huskroppar som idag är kända i hela Sverige; Konserthuset, Stadsteatern och Dunkers. Det fanns med andra ord en stolt tradition och denna får vi i mina ögon inte glömma av; denna stads investering i konst och kultur har varit starkt bidragande till att världens kanske mest kände film- och teaterregissör, Ingmar Bergman, under sina ungdomsår, var teaterchef i staden. Kanske är det konstigare att det inte är fler celebriteter som har tillbringat sina ungdomsår i staden – eller har det möjligtvis att göra med ett ointresse eller en okunskap om de resurser som de facto står till förfogande i Helsingborg? Med fler år i staden hade jag kanske kunnat bidra till att besvara frågan, men min

egen tid blev alltför kort för att jag ens kan spekulera i den. Att staden har resurserna och kapaciteten att utgöra en konstnärlig och kulturell nod i den enormt expanderande region som Öresundsregionen/Greater Copenhagen är råder inget tvivel om. Med stadens ekonomiska investering och den samverkansmodell som innebär att Region Skåne idag disponerar och fördelar de resurser som Kulturrådet tidigare bestämde över finns alla möjligheter att placera staden på kartan som ett konstnärligt och kulturellt epicentrum – med alla de fördelar det skulle innebära för besöksnäring, handel, lokal och regional samverkan. Men för att vara ett lag i den högre divisionen måste man idag bestämma sig för att investera, man måste veta vilka positioner som skall besättas och av vem. Är man dessutom en skicklig taktiker kan man med största sannolikhet skapa en renässans för Helsingborgs kulturinstitutioner.

Förutsättningarna finns, både de ekonomiska och personella. Och med aktiva intressenter som vänföreningen och andra föreningar har staden de allra bästa förutsättningar för att uppfattas som en attraktiv konst- och kulturarena av utövare, invånare och besökare. Det värsta som kan hända är att stadens beslutsfattare inte förmår att investera i rätt kompetens utan fortsätter att insistera på att en stadsövergripande vision skall dra alla åt ett och samma håll. I denna goda ambition att alla skall förstå och vilja en och samma sak ryms också en okunskap och för mig en övertro till styrverktygens begränsade möjligheter. Det är som att vi fått för oss att vi skall driva våra kommuner som små storföretag – vilket rimmar illa med ett uppdrag som vilar på demokratisk grund. Jag önskar inte bara Helsingborg, utan alla svenska städer, konst- och kulturinstitutioner som får rum och mandat att vara de suveräna opinions- och kulturbärare de en gång var tänkta att vara.

Till sist: ett stort tack till Rolf Tufvesson som generöst bjöd in mig till Symfonikernas vänner och som under min alltför korta tid i Helsingborg visade ett mycket tydligt och nödvändigt engagemang för ett levande kulturliv i den fantastiska stad som är er!